

VÁRAINK RENDSZERE ÉS FÖLSZERELÉSE A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

A XVI. század elején, bár az állam politikai ereje gyorsan hanyatlik alá, a régi intézmények hatása, a törekvés visszaállítani az ország közgazdasági és hadi erejét, még megvan a jobbak szívében. És bár Ulászló gyenge kormánya az oligarchia egyenetlensége s a török megújuló intenzív támadásai a végeken mindent meghíúsítanak, mégis látszik kétségtelenül, hogy Mátyás egyéniségének és különösen hadi politikájának hatása sokáig túlélte őt.

Az ő szellemi hatásának eredménye gyanánt tekintendő azon hadi intézkedések terve és költség-előirányzata is, melyek 1504-ben készültek. Bennünket ezuttal csak azon, hadtörténetünk szempontjából rendkívüli beccsel bíró, előirányzat érdekel, melyet a végvárak fentartására nézve a kincstartó ugyanez év április 24-én terjesztett elő, de a mely fájdalom, az ország sanyarú pénzügyi állapotánál fogva meg nem valósúlhatott.

Mindamellettt tiszta képet nyerünk belőle *úgy néhány fontosabb végvárnak* hadi létszámáról, mind pedig azon költségekről, melyeket fentartásuk igényel:

A *temesi* vár comesének jár 7000 forint, ugyanő neki 100 könnyű lovas fentartására évenként 2400 forint, kap továbbá sóban ezer, az ágyúk fentartására pedig 100 forintot.

Frangepán Bernátnak száz lovasra 1000 forint.

Zrínyi Miklósnak 25 lovasra 350 forint.

A *tinnini* erődített káptalannak fallal való kerítésére és körülte árok készítésére 2000 forint.

Tinnin városának hasonló czélra 2000 forint.

Hadi utak fentartására 4000 forint.

Klyz, Zio és Orman várak megújítására 6000 forint.

Jajcza várában 200 lovas és 300 gyalog évi zsoldjára a jajczai bán kezéhez 12,000 frt, ugyancsak neki sóban 2000 frt, a falak kijavitása és egyéb erődítési munkálatokra 3000, 150 gyalog részére Jajczában és más erősségekben 3600 frt, ugyanott 125 könnyű lovas részére 3000, Jajcza és egyéb boszniai várak útainak fentartására 700 frt, a jajczai Szt. Ferenczrendű atyák fentartására 200 frt, a salétromot csináló mesternek 150 frt, a jajczai ágyúk kezelésére egy szolgának 150 forint.

Nándorfehérvárt a bánnak 200 lovasra és a vár fentartására 4800 frt, asztalpengzre 1000, sóban 2000, 400 gyalognak és 14 szolgának évenként 5600 frt, a gyalogok 6 kapitányának segélyképen 60 frt, ugyanezeknek sóban 60 frt, 40 tizedes készpénzben 80 frt, ugyanezeknek sóban 80 frt, ugyanezen 400 gyalog öltözetére gerliczeres posztóban 400 frt, 200 naszádosnak 3 forintjával 600 frt, ugyanezeknek sóban 400 frt, ugyanezeknek egyszerű posztóban 200 frt, más 300 naszádosnak 2 frtjával 600 frt, ugyanezeknek sóban 600 frt, ugyanott 300 naszádosnak öltözőkére posztóban 300 frt, a naszádosok két vajdájának 50 frt, sóban ugyanannyi. Ugyanitt 300 huszárnak 2 frtjával posztóra 600 frt, ugyanezeknek készpénzben 3 frtjával 900 frt, sóban pedig 600 frt, ugyanezek 8 vajdájának 10 frtjával 80 frt, sóban ugyanannyi, 22 tizedesnek készpénzben 2 frtjával 44 frt, sóban ugyanannyi.

Zalánkeményben 500 naszádosnak 2 frtjával 1000 frt, posztóban 500 frt, sóban 1000 forint.

Nándorfejérvár falainak megújítására 1000 frt.

Szabács várában a bán fizetése 2000 frt, sóban 1000 frt, 50 katonának 150 frt, posztóban 100 és sóban szintén 100 frt. 100 naszádosnak ugyanott 2 frtjával 200 frt, sóban szintén 200 frt.

Szörényben a bánnak készpénzben 4000 frt, sóban 2000 frt, ugyanott 2 ágyúmesternek 50 frt, ugyanezek öltözőkére 10 frt.

Zrebernik várának bánja részére évi fizetés fejében, készpénzben 2000 frt, sóban 1000 frt.

Végül Temesvárt az új vajdának 267 huszárra 3 frtjával 801 forint, ugyanezeknek posztóra 2 frtjával 534 frt, sóban ugyanannyi,

továbbá ugyanott a két várnagynak 88 lovasra 3 frtjával 264 frt, posztóra 176 és sóban ugyanannyi irányoztatott elő.¹⁾

A mohácsi vész után az első rendszeres ily költségvetéssel Ferdinánd alatt 1549-ben találkozunk ismét. Ebből váraink őrségének létszámáról és ellátásáról stb. a következőkben értesülünk:

Komáromban egy zászlóalj német gyalogság, kerül havonként 2240, évenként 26,800 frtba. Ugyanott 11 csajka naszádos, havonként 800, évenként 9600 fitba.

Székesfejérvár városában 10 német gyalogos és 3 ágyú kezelése havonként 67 frt, évenként 756 frt.

Győrben van 300 könnyű lovas és 220 hajdú. A lovasok zsoldja 3 frt, a hajdúké 2 frt havonként. Kapitányaik és hivatalnokaik fizetése havonként 400 frt. Mindez egy évre 20,480 frtot tesz ki.

Sziget, Nádasdy Tamás alatt 100 lovas és 150 hajdúval, évenként 4320 frtba kerül.

Egerben 200 lovas és 300 hajdú és ezek kapitányainak zsoldja 16,200 forint.

Kanizsa védelmére Nádasdy, a dunántúli részek főkapitánya alatt 200 lovas és a saját fizetése havonként 300 frt, összesen 10,800 forint.

Lakon, 10 hajdú 2 frtjával, évenként 240 frt.

Pazod, 6 hajdú 2 frtjával, évenként 144 frt.

Somogyvár, 24 hajdú, évenként 575 frt.

Veszprém, 32 lovas és 200 hajdú, a kapitány 50 frt havi zsoldjával együtt, évenként 6552 frt.

Vitány, 3 lovas, 12 hajdú évenként 396 frt.

Tata, 20 lovas, 80 hajdú és a kapitány 30 frttal, egy évre 3000 frt.

Pannonhalmán, 12 lovas, 32 hajdú, évenként 1200 frt.

Ságvára és klastromában 24 lovas és 50 hajdú, évenként 2544 frt.

Szécsénben 25 hajdú, évenként 600 frt.

Gyarmaton 25 hajdú, évenként 600 frt.

¹⁾ *Ország. Levéltár.* Dipl. oszt. 21,279. sz. a.

Sárosban és környékén levő hadakra évenként 6000 frt.¹⁾

Természetes, hogy ezt csak állandó *békeelhelyezésnek* kell tekintenünk, mert a mint a háború kitör, a fenyegetett várak őrsége azonnal *öt, sőt tízszeresen emeltetik*. Ezekre nézve időről-időre az esetleges hadrend intézkedik.

1585-ben például a kis *Szendrő* október 1-én a következő őrséggel bír: 1 őrnagy, 1 kapitány, 1 fő- és 1 alhadnagy, 1 őrmester, 1 őrnök, 1 hadbíró, 1 börtönőr, 1 tábori lelkész, 1 iskolamester, 4 közszolga, 3 törvényszolga, 3 zenész, 8 béres, 1 órás, 11 káplár, 2 legény, 183 lövész, 58 német lovas. A tüzérség áll 1 főtüzmester, 1 őrnök, 4 tüzmester, ezek 2 szolgája és 10 puskaművesből. Ezen felül az első ütegnél 1 káplár, 12 tüzér és 1 puskaműves, a második ütegnél 1 káplár, 11 tüzér, a harmadiknál 1 káplár, 11 tüzér és 1 puskaműves, a negyedik ütegnél pedig 1 tizedes és 19 tüzérből áll.²⁾

De mindezeknél érdekesebb képet nyújt a várak akkori belső életéről *Eger* várának 1589-dik évi fizetési és számadási könyve:³⁾

A magyar gyalogság állott itt ekkor 171 főből, kevés számú ráczból, 6 szolnoki hajdúból és 12 somoskői legényből. A közlegények kapnak havonként 2, a tizedesek 3 frtot, úgy, hogy egy hóban 388 frt 50 denárt adnak ki reájok. A fizetést néha egy egész, néha fél hóra veszik fel. A följegyzés érdeket emeli, hogy minden egyes katona neve föl van írva.

A német vasasoknak, a tiszteknek s a környekről az egri kapitányság kerületéhez tartozó nemeseknek a fizetési könyvben külön lapok vannak nyitva.

Ebből látjuk, hogy *Balás* deák István, a ki 8 lovassal köteles megjelenni, kap személyére egy évre 50 frtot, mindenik lovasára 20 frtot, vagyis készpénzt összesen 210 frtot, 20 buza fertályt, 20 tavaszi fertályt, mindenik lovasa után 1 hordó bort és 50 bárányt.

Dersy Gáspár, a ki 7 lovasával szintén az egri kapitánysághoz tartozik s a ki egyszersmind a Kis-Kunság fele fölött is felügyelni köteles, kap személyére 32 frtot s azután mint *Balás* deák.

¹⁾ *Országos Levéltár*. Liber Instructionum I. k.

²⁾ U. o. Limbus.

³⁾ U. o. Limbus.

Fizetése, melyet a falusi bíraktól részint maga szed fel, részint két vég karasia posztót 36 frt és 2 kopját 66 denár értékben számít bele, teszen összesen 210 frt 36 denárt. Kapott ezenfelül 187 fertály buzát, 91 fertály tavaszit és az egri pinceből 17 hordó bort 196¹/₂ egri köből tartalommal stb.

Ugyanott *Heymann* Fábián ágyúmester havonkénti fizetést, még pedig folytonosan változó nagy fizetést kap, a mi talán úgy magyarázható meg, hogy abban a mesterségénél felhasznált anyagok ára is benne van. Így például deczember havában 149 frt 91 d. kap kézhez.

Hogy ugyanakkor az egész vár ellátása mennyi pénzbe kerülhetett, fogalmat szerezhetünk e számadási könyvnek csak néhány tételéből is: Kopjákat vásároltak a miskolczyiaktól összesen 233 db. 46 frt 60 denárért, fűszereket 81 frt 73 kr., olajat 4 frt, papirost, egy köteget 1 frttal számítva 20 frtért, bort pedig, ó bort 38 hordóban 530¹/₂ köböllel 817 frt 30 kr. és új bort 238 hordóban 3357 köböllel 3072 frt 75 denár értékben stb.

1620-ban néhány várunk létszáma következőleg áll:

	Lovas	Gyalog
Érsekujvár	500	500
Szögyén	100	150
Damásd	33	75
Verebély	25	50
Nógrád	100	200
Drégel	100	110
Gyarmat	100	150
Szécsén	200	200
Fülek	200	300
Vác	250	300
Léva	100	150
Összesen:	1708	2185 ¹⁾

1649 óta a végvárok ellátását teljesen a király vállalván magára, a kamara ebbeli kiadásai is emelkednek, noha a török épen ez időtájt csendesesen viselkedett. Így 1652-ben csak *Szendrő*, *Puttonok*, *Ónod*, *Diósgyőr* és *Tokaj* részére, készpénzben és posztóban 22,070 frt 50 denárt fizet ki 2 óra a szepesi kamara.²⁾

¹⁾ Orsz. Lev. Limbus.

²⁾ Orsz. L. Limbus.

Végezetül lássuk még, hogy azon időtájt, midőn Leopold alatt a nagy török háborúkra történik előkészülés, a magyarországi részekben mily csapatok állanak magukban a várakban és erősített városokban őrségen.

1662-ben a pozsonyi országgyűlésen a rendek erélyesen követelvén a császári csapatoknak Erdélyből való sürgős kivonását, a császár azok jelentékeny részét Magyarországra rendelvén, augusztus 31-dikén a következő elhelyezést fogantatosítja:

Felső Magyarországon :

<i>Gyalogság.</i>	<i>Lorasság.</i>
<i>Cobb alatt:</i>	<i>Heister alatt:</i>
Szatmárt az ezred törzse és 10 század	Szatmárt az ezred törzse és 10 század
<i>Vallis alatt:</i>	<i>Spork alatt:</i>
Szatmárt --- --- --- 3 század	Szatmárt --- --- --- 5 század
Tokajban az ezred törzse és 5 «	Kállóban az ezr. törzs. fele és 2 «
Kállóban... --- --- --- 2 «	Károlyban --- --- --- 2 «
<i>De Suches alatt:</i>	<i>Schneidau alatt:</i>
Szendrőben az ezr. törzse és 2 század	<i>Szerencsen</i> az ezred törzse és 3 század
Onód --- --- --- --- 3 «	Ónodban... .. 2 «
Jolsván --- --- --- --- 1 «	Putnok --- --- --- --- 1 «
Csetnek és Rozsnyóbányán 1 «	Szendrőn --- --- --- --- 2 «
Metzenzéf --- --- --- --- 2 «	Megyaszon --- --- --- --- 2 «
Diósgyőr --- --- --- --- 1 «	<i>Jaquer alatt:</i>
Putnok --- --- --- --- 1 «	N.-Bányán a fél ezr. törzse és 5 század

Alsó Magyarországon :

a Dunán innen.

<i>Gyalogság.</i>	<i>Lorasság.</i>
<i>Strozzi alatt:</i>	<i>Caraffa alatt:</i>
Füleken és Szécsényben az ezred törzse és --- --- --- 3 század	Fülek --- --- --- --- 2 század
Gyarmat... .. 1 «	Breznóbánya az ezr. törzse és 2 «
Palánka és Drégel --- --- --- 1 «	Szécsény... .. 1 «
	Gyarmat --- --- --- --- 1 «

Novigrád... .. 1 század	Palánka és Drégel 1 század
Szőgyén 1 "	Bakabánya 1 "
Szt.-Benedek és Szt.-Kereszt 1 "	Korpona 1 "
Komjáti 1 "	Ujbánya 1 "
Selmecz 1 "	

Walter alatt:

<i>Pio marquis</i> alatt:	Ujvár az ezred törzse és ... 3 század
Ujvár a fél ezred törzse és 5 század	Komjáti 1 "
Nagy-Komárom az ezredes	Lövön 3 "
és fél ezred törzse... .. 5 "	Nagy-Komárom... .. 2 "
	Verebély 1 "

*A Dunán túl.**Baden* alatt:

Nagy-Komárom az ezred	törzse és 3 század
Győr 3 "	
Szigliget } Keszthely } Tihany } 2 század
Pannonhalma } Csesznek } Sümege } Vásony } 2 század

Montecucoli alatt:

Nagy-Komárom... .. 1 század
Győr fél ezred törzse és 3 "
Tata... .. 1 "
Pápa... .. 2 "
Egerszeg... .. 1 "
Lindva 2 " 1)

Kayserstein alatt:

Pápa az ezred törzse és ... 2 század	
Egerszeg... .. 2 "	
Kis-Komárom 2 "	
Lindva 3 "	
Szalavár } Szt.-György } Szt.-Grót } 1 "

És most, midőn várbeli katonaságunk létszáma, elhelyezése és ellátásával nagyjában megismerkedtünk volna, vessünk vissza egy futó tekintetet arra, vajjon minő volt ezen ellátás; biztosította-e a katona táplálkozását, egészségét, erejét és kedvét.

Láttuk, hogy élelmi szerek, különösen pedig hús és bor tekintetében várainkról kellőleg gondoskodva volt, hogy ezen felül a

1) Orsz. Lev. Limbus.

királyi seregben a lovasnak rendszerint 3 frt, a gyalogosnak pedig 2 frt havi zsoldja volt, csaknem az egész XVI. és XVII. századon keresztül.

Vessünk tehát azon kor árviszonyaira egy pillantást, hogy megítélhessük mily értéke volt a kapott zsoldnak. Miután pedig valamely időszak drágasága éppen az élelmi szerek árából ítélhető meg, lássuk az élelmi szerek árviszonyát.

Tekintettel levén arra, hogy háborús időkben az élelmi szerek árának felszökktetésével, mit a nagy kereslet eredményez, éppen a katonaság és a hadi kincstár kárára nagy visszaélések követhetők el, törvényeink árszabályokat állítottak fel, meglimitálták az árakat, amelyek szerint eladni és venni szabad volt. Így történt 1538-ban is, midőn egyszersmind kimondatott, hogy egy forintban 75 krajczár, négy garas és 16 bécsi fillér fogadtatnak el.

E szerint a

Hajdina	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Verőczen} \\ \text{Újudvaron} \\ \text{Velikén} \end{array} \right.$ 25 denár
	 32 "
	 32 "
Czirok	20 "
1 pint bor negyvenedik vasárnapig	2 "
Egy szántó ökör	12 frt
Fejős tehén	6 "
Herélt hizott kan malacz	2 "
" sovány "	" "	1 "
Nöstény malacz	1 "
Félesztendős malacz	50 denár
Egy kis malacz az országban	4 denár, a végvidéken	5 "
Egy lúd	" " 3 " " "	4 "
Kappan	" " 3 " " "	4 "
Tyúk	" " 2 " " "	3 "
Csirke	1 "
Borjuhús fontja	1 krajczár
Sertéshús	2 denár
Egy kecskebak	6 "
Egy kecske	25 ¹⁾

1550-ben pedig tapasztaltatván, hogy a régiebb törvények ellenére a váraik an a drágaság mindenütt elterjedt, a királyi várak-

¹⁾ *Corpus Juris.* 1538. 26. tcz.

ban az élelmi szerek ára különösen újból megszatott. E rendelet értelmében egy pint bor ára 8 denár, egy pint söré 2 denár, egy pint eczet 10 denár, egy font hús $1\frac{1}{2}$ denár, egy font szalonna 4 denár, só fontja 1 d., sajt 4 d., vaj 1 pint 12 d., 1 tyúk 4 d., lúd 8 denár, 1 köből búza 60 d., 1 köből bab vagy borsó 1 frt, 1 köből zab 25 d., 1 köből liszt 30 és 45 denár stb.¹⁾

1696-ban pedig Felső-Magyarországon egy öz ára 1 frt 5 d., egy ökör 15 frt, egy iteze ó bor 24 d., egy hordó bor 22 frt, egy borjú 3 frt 40 d., egy kenyér 42 denár.²⁾

A várkatonaság fizetésében a fentebb elsoroltakon kívül egész a mohácsi vészig ott találjuk a sőt is; a mohácsi vésztől kezdve azonban ezt mindinkább kezdi a posztó kiszorítani, nemcsak azért, mert a katonaság ruházatát fedezvén, az uniformisáció is könnyebben volt elérhető, hanem mert az magára a kincstárra nézve is nyereségesebb volt. A *Lucrum Camaræ* egy sajtáságos módja képződött ugyanis az által, hogy a kamara nagy tömegben vásárolván a posztót, az neki jóval olcsóbbba került, mint a mennyi készpénzbe számítva azt katonáinak adta.

A posztóbeli ellátás tehát bőven fedezte a várkatonaságnak ruházatát, de a mellett akkor, a midőn közönségesebb embernek a kereskedelem sok akadályánál fogva nem is igen lehetett módjában szép szöveteket beszereznie, katonaságunk díszesebb sőt gyakran fényes ruházatát is, melyre azon korban oly sokat adtak, biztosította.

Gyakran látjuk ugyanis ezek között, az egyszerű posztó mellett felsorolva, már például 1504-ben a gerliczeres, 1589-ben a karasia posztót, a huszárok részére carmasin bőrt, velencei kék posztót, aba fehér posztót. Így 1585-ben a nemet katonaság zsoldjában Tokaj várában 2 vég morva posztó 22 frt, 25 vég törökös szövet 100 frt értékben és 40 rőf karasia 96 frt értékben; ugyanakkor a kállói huszárok részére 113 rőf vörös szövet 339 frt, 8 vég karasia 112 frt, 54 rőf Bajazia 86 frt 40 d. és 16 rőf vörös bársony 112 frt értékben szállították.³⁾

¹⁾ Orsz. Levéltár. Liber Instructionum I. k.

²⁾ Századok. 1883. évf. 875. l.

³⁾ Orsz. Levéltár. Limbus.

Mindezeket pedig a nálunk már megtelepedett macedoniai posztókereskedők árulták, kik közül Panduka Demeter szöveteinek leltára 1685-ből épen kezünkön van, bőven előfordulnak ebben a fentebbi szövetek s rajtok kívül a jancsár-patyolat, az ezüstös és aranyos patyolat s a különböző foszlányok, melyek akkori hadaink ruházatánál mind helyet találtak, de sőt ők árulták és csempészték már a dohányt is, a mely pedig katonáinknál annyira tiltva volt.¹⁾

Ha mind ezekhez elgondoljuk, hogy harczosaink, különösen lovasságunk sőt huszárságunk jó része is még könnyű pánczélinget, vagy legalább sisakot hordott, könnyen elképzelhetjük a fényes és színdús képet, melyet akkori hadaink nyújtottak.

* * *

Elérkeztünk végre várainkhoz, hogy egész közlől vegyük őket szemügyre. Míg eddigelé mintegy a távolból láttuk sugar tornyaikat a sziklafokon, vagy hatalmas földsánczaikat és mély vízzel telt árkaikat a síkon, most megharsan a kürt és lecsapódik előttünk a felvonó híd, hogy bevonúlhassunk.

Lepjük meg őket épen akkor, a midőn lovas hírnökök érkeznek, tudatva, hogy a török, az ellenség közeledik s minden jel arra mutat, hogy a vár falai alatt is pihenőt fog tartani. A legkisebb végháznak is pontos és szigorú szabályzatai vannak erre az alkalomra s az első parancsszóra megváltozik az egész vár és környékének képe is.

A lebocsátva tartott felvonó híd felvonatik, a zászló fölrépül a legmagasabb torony csúcsára, a falak, tornyok, kapuk és bástyák őrsége azonnal megháromszoroztatik. Minden ember talpon van s mindenki gyorsan végzi teendőit. Lovas hírnökök vágatnak minden negyed órában, minden irányban leveleket vive magokkal, melyeket a várúr parancsára a deák sietve ír. Jelentések ezek a szomszédos várak kapitányaihoz, majd magához a főkapitányhoz. Másokban gyors segélynyújtást kérnek legénységben, meg ismét másban hadi- és löszerek gyors szállítása iránt intézkednek.

Már kevés óra múlva megelégnékül a vidék s a fellármázott

¹⁾ U. o. Limbus.

közeli falvak jobbágysága hosszú sor szekéren kezdi beszállítani a tartozó életneműeket, a tüzelő és védkarónak való fát, a szénát, kenyeret, rőzsét stb. Majd tized aljak szerint jön a gyalog jobbágyság is ásókkal és kapákkal fölfegyverkezve s megkezdi az árkok kitisztítását, a földművek, sánczok kitatarozását, itt-ott, a mint a viszonyok kívánják újak hányását.

Már másnap megérkezik az ágyúöntő-mester, hogy a hibás lövő szerszámokat megjavítsa, vagy ha még az idő engedi újakat is öntsön. Vele legelőször is szigorú egységre lép a vár ura, vagy kapitánya, mint azt egy hasonló alkalomból 1620-ban *Thurzó Staniszló* várában *Semptén* látjuk, holott is a kassai böcsületes ágyú- és harang-öntő a következőleg ad magáról reversálist:

Én Kassán lakozó Ágyú öntő *Muttkó Hanz*, vallom ez levelemnek rendiben, hogy én az Tekintetes és Nagyságos *Thurzó Staniszló* urammal ő Nagyságával, Szepesmegyének örökös fő ispánjával etc. alkottam volt meg neminémű ágyuknak megöntése felől, mely ágyuknak az egyiket Istennek segítségéből szépen megöntöttem, és az én mesterségem szerént háromszor ki'öttem és azután az ő Nagysága kezéhez adtam. Az másikat pedig mikor elsőben ki'öttem volna, az én nagy szerencsétlenségemre, nem esvén jól az ágyuknak öntése, jobb kéz felől való oldala nagy darab helyen ki szakadott, mely dolog az öntésben az én gondviseletlenségem miatt esett. Hogy azért az megnevezett Tekintetes és Nagyságos gróf *Thurzó Staniszló Uram* én miattam kárt ne valjon, fogadom ő Nagyságának, az én hitemre, tisztességemre és mesterségemnek elvesztésére, hogy én az feljöl nevezett meg szakadozott ágyut az én magam költségemen újabban szépen ismét megöntöm és ő Nagyságának epen kezéhez adom, minden fogyatkozás nélkül. Ha pedig én ezeket fogadásom szerént véghez nem vihetném, avagy véghez nem akarnám vinni, tehát gróf *Thurzó Staniszló Uram* ő Nagysága, avagy az ő Nagysága maradéki mindenöt, nem csak Magyar országban, hanem idegen Országban is engemet megfogathasson, és mindaddig tarthassanak, valamíg az ő Nagysága káráról ő Nagyságát, avagy maradékit meg nem elégitem; ezt pedig az én hittel megerősített levelemet attam nagyobb bizonságért gróf *Thurzó Staniszló Uramnak* ő Nagyságának és az ő Nagysága maradékinak, az Nemes és vitézlő személyek előtt, tudniillik vága Szerdahelyen lakozó

Farkas János uram előtt, Kupricz Benedek uram előtt, és Bárczay István uram előtt, kiknek kezek írások és pecséték, hogy ez jelen való biteles levélemben rajta legyen, azon kértém ő Kegyelmeiket. Actum in Arce Sempthe die 21 Februarii Anno 1620. Következnek az aláírások és pecséték. Mattkó ágyüöntőjében egy harang található, a mi azt bizonyítja, hogy ő egyszermind harangöntő is volt.¹⁾

Ezen közben a tűzmesterek, a zaigwartok a zájgház (zeughaus), fegyvertár átvizsgálásához és rendbehozásához fognak. Nemcsak a legpontosabban megvizsgálják és helyére osztanak mindennemű fegyvert és lőanyagot, hanem a legpontosabb számításokat is teszik, vajon a szokott fogyasztási arány mellett elegendő lesz-e a készlet, a lövészerszámok és a legényfég számához s az ostrom valószínűségéhez és tartamához is irányítva.

Így 1560-ból, a *Nádasdy* alatt ostromra készülő *Kanizsán* levő készletekről a következő nagyérdékű jelentést birjuk. «A nagy álgyuhoz egy napra, legkevesebb harmincz lövéssel, elkel egy mázsa por. Ez nagyobb álgyuhoz vas golyóbis vagyon 200. Az három taracznak, egyiknek az golyóbisa három font önot nyom, azért harmincz lövéssel egy nap elkelne 90 font ón. Port pedig kívánna egy napra harmincz lövésre 45 fontot. Ezekhez az három taraczkokhoz vagyon ón golyóbis 861. Vas golyóbis vagyon 200.

Az harmadr. ndbeli, kik vannak kisebbek, négy taraczkok, ezeknek az golyóbisa nyom 2 fontot. Ezen egyik taraczkhoz kellene egy napi lövésre, ha harminczszor lönének belőle, 45 font ón, por pedig 26 font. Ez négy taraczkhoz vagyon kis vas golyóbis 73. Az mely hat apró taraczkokat hoztanak onnat fejjülről, azoknak egyik golyóbisa nyom fél font önot, azért egyikre egy nap elkelne ón 15 font, por 10 font. Egyikből pedig mikor szükséges volna, lőhetünk nyolczvanszor, avagy többször is.

Kész tűzi kalász vagyon 23, de ennek az kalásznak kellene lenni ezernek. Száz kalászra három mázsa por vagyon számítva.

Kész fazék vagyon 297. Fazekat, kiben puskákat csinálunk, ezeret akarunk készíteni, tíz mázsa por megyen reá.

De summa szerint csak az lövésre az mennyi taraczkok itt

¹⁾ Orsz. Levéltár. Limbus. II. sor, 1. és 2. csomó.

vannak és az álgyuhoz : ha szükség volna, négy mázsa por elkelne egy nap; az pattantyus ezt mondja.»¹⁾

A mennyiben a készlet nem elégséges, sürgősen intézkednek annak beszerzéséről a nagyobb királyi szertárakból, vagy ha már az nem lehetséges, a legközelebbi várból.

1559-ben hasonló viszonyok között *Gyula* várának kapitánya rendelkezik, hogy a következő hadi szerek azonnal oda viteszenek. «Néptaraczk kettei tíz, tíz fontot vessen, kettei öt-öt fontot vessen, globist bőven hozzá. Hozzon öt mázsa port, tizenhat mázsa ónot, hat mázsa kénkövet, húsz mázsa saletromot, tíz mázsa fekete viaszt, egy mázsa vas vesszőt, ötven szakálos, száz puskát, tizenhat kötés pléhet, puskának valót, négy kötés istrángot, négy kötelet álgyu vonni valót, négy pattantyut, ezer sing vasat, száz fejszét, tizenhat fűrész és ötven hajtás aczélt.»²⁾

1559 ápril 3-án *Nádasdy* kapui várából hasonló sietséggel szállítat *Stryznyák* várába, Móre Tamás által, hét zsákban 4 mázsa pattantyú, hat zsákban 3 mázsa 40 font szakálos és négy zsákban egy mázsa és egy font puskaport.³⁾

A szükséges hadiszerek és anyagok a czájgházban felhalmoztatván, a pattantyúsok és a legénység megkezdi a bástyák, tornyok stb. fölszerelését. A kurta és hosszú szakálas puskák, a prágai, csetneki szakálasok és tersényi puskák (tescheni) a fegyvertárból kihozatván, a rovátkákba illesztetnek s apró tonnácskákban a golyó melléjük állítatik. Az ágyúk és taraczkok a sánczokon felszereltetnek, üregeikbe és védkosaraik mögé vonatnak, a bástyák sugár ágyúi felől a zszindelyes fedő tetők elszedetnek, előre tolatnak s csövük a lörésbe illesztetik.

A lőpormalom éjjel-nappal dolgozik s a szárítóban máris zsákokba és tonnákba gyűjtve, a lőport a biztos bástya alatti boltba viszik be. A pattantyúsok és tűzmesterek pedig, szurok, terpentín, sőt itt-ott már petroleummal s puskaporral töltik az ostrom-fazekakat, mely meggyűjtva lesz az ellenségre dobandó, nem különhen a tüzes kalászokat, szurokkozorúkat, tüzes golyókat és kézi bom-

¹⁾ Orsz. Levéltár. Limbus. II. sor, 1. és 2. csomó.

²⁾ Orsz. Levéltár. Limbus.

³⁾ U. o. Limbus.

bákat. Ez alatt pár nap multán beszállingóznak a hadnagyok és nemes urak, a kik szolgálataikkal a várhoz tartoznak, négy-öt, tíz, húsz lovas vagy gyalog drabanttal, kiket jól fölfegyverezve hoznak magokkal birtokaik és kerületeikből.

A várkapitány pedig utolsó parancsait osztja. Rendelést tesz, hogy a vár alatti városból vagy faluból a legértékesebb tárgyak vagy a várba, vagy biztos vidékre vitessenek, a nők és gyermekekkel együtt. A várból is szomorú menet indul. Kocsikra rakva a betegek, számos nő és gyermek sírva bucsuzik a várbeliektől, hogy biztosabb vidéken keressen védelmet az ostrom elvonultáig. Megkezdődik az étel- és italneműekkel való gondos gazdálkodás s a várbeli legénység és nép számára kiadatnak a rendelések.

Thurzó Szaniszló 1620-ban Sempte várában a következő, «a vár szükségéhez való rendelés s mindennemű ellenség ellen való memoriált» bocsájt ki: «1. Az taraczkok helét meg igazítani kell az bástyákon. 2. Ahoz embereket, port, globist, kanotot és egyébbszükséget. 3. Bástyákra fő legényeket és drabantokat az ágyú körül. 4. Az toromban rendelni két fő legényt 13 drabanttal, ágyuhoz szokottat. Abban szakálost, port, globist kell.

Az minémű tiszték szükségesek az udvarban: 1. Utánam való fő hadnagy. 2. Az négy bástyán való hadnagy. 3. Az toronban való hadnagy. 4. Por, golobis való az toronban. 5. Az piacon való hadnagy álló sereggel. 6. Az zászló tartók. 7. Czirkáló, négy; éjféltől kettő, éjféltől után is kettő. 8. Strázsa mester. 9. Kiütő sereget az kin az szer lészen. 10. Az fejedelem háza felett és eleiben két gyalogot.

Az városban mit kell meghagyni: Az trázstát mindenütt kiállítsák, éjjel tüzet égessenek. A strázsa ha lovast lát, oda be ne ereszsék, ha nem megjelentsék.»¹⁾

Délután a lovas előörsök vágatva érkeznek a kapuhoz s beeresztetve jelentik, hogy az ellenség csapatai a láthatáron már felismerhetők. Erre a fölvonó híd utoljára csapódik fel s az ácsok gyorsan fognak hozzá a kaput belőlről gerendákkal, földes zsákokkal és koczkakövekkel eltorlaszolni. Mikor ez be van fejezve, a külvilágtól végkép el van zárva az örség, e percztől vagy ott hal, vagy megvédelmezi e helyet.

¹⁾ *Orsz. Levéltár.* Limbus. II. sor. 1. és 2. csomó.

Az utolsó intézkedések egyike még, hogy a bástyák mögül magasan kiemelkedő épületek, a templom, tornyok és palota netalán gyulékony zsindeletetűi leszedeznek.

A vár káplánja kiteszi az oltárra a Szentséget, hogy ezután állandóan ott álljon, a végső vigaszt megadni majd a netalán haladokló sebesültekeknek. A várkapitány fölesatolja sisakját, lovára ül s a vár piaczára lovagol, hol az őrség tizedekbe felállítva vár. Komoly, férfias szavakban figyelmezteti az őrséget hűségére, kötelességére, esküjére s elmondva előttük újra, megesküsznek a mindenható istenre, hogy utolsó csepp vérig harcolnak e várért, az ország megmaradásaért és dicsőségeért s a koronás királyért.

Innen csendben, de katonai pontossággal oszlik el az őrség, hogy azonnal ki-ki elfoglalja helyét, úgy a mint az a legpontosabban rendelve van, a különböző bástyákon, falakon és tornyokban.

1605 május 11-én ugyancsak *Sempte* várában a következőleg limitáltatott a vitézlő nép a bástyákra: «1. Uram ő Nagysága mellé az kő bástyára, Nemes Kereszturi András uram, Semberi Pál, Vitéz Imre, Baranyai Tamás, Ocskay Imre, Tessényi György, Bori János, Tani Ferencz, Fekete János, Beke Tamás, Pribék Jakab uram és egy tized alja drabant. 2. Pográni István mellé az sütő ház bástyán tizenhárom nemes, két szolga és egy tized alja drabant. 3. Farkas György az kovács bástyán, tizenkét nemes és egy tized alja drabant. 4. Szerdahelyi János bástyáján, tizennégy nemes és egy tized alja drabant. 5. Az toronban, öt nemes, két várbeli drabant és egy tized alja drabant. 6. Az belső várban hat nemes és egy tized alja drabant. Lovászok, kocsisok tizenegyen, az hova szükség kívánja, az estálóhoz közel való bástyán legyenek.»¹⁾

E közben beesteledik s a közeli halmokon és dombokon köröskörül hosszú vonalban gyúlnak ki az ellenség őrtüzei. A várban az utolsó parancs hangzik el. Az ágyúk, szakálosak és puskák gyors tempóban töltetnek meg, csattognak a nehéz golyók, a mint az ágyú torkába hullnak, azután visszazörren mindenik a maga helyére. A kanócok mindenfelé sisteregve pislognak, a hadnagyok kihúzzák kardjaikat, azután minden elcsendesedik, csak a címeres lobogó leng méltóságosan a toronyból alá s a szemekben lobog a komoly bátorság tüze.

Dr. SZENDREI JÁNOS.

¹⁾ Orsz. Levéltár. Limbus.